

HANNAH ARENDT: “LJUDI U MRAČNIM VREMENIMA”

PIŠE: JAROSLAV PECNIK

TIMPRESS, ZAGREB, 2019.
(S ENGLESKOG PREVEO SRĐAN DVORNIK)

Slavnu, ali za mnoge (još uvijek) krajnje kontroverznu Hannah Arendt i cijeli njen život obilježile su brojne debate i žestoke polemike koje su izazivale njene knjige. Dakako, tu prije svega mislim na njenu najpoznatiju (ali ne i najbolju) studiju “Eichmann u Jeruzalemu” u kojoj je uporabila glasovit i često citiran pojam o banalnosti zla kojim je kasnije samo dodatno dovodila u dilemu i svoje pristaše stvarajući nedoumice što je pod tim točno mislila. Naime, zaredale su se optužbe da je time uvrijedila sve žrtve Holokausta, a ujedno i otvorila prostor za relativizaciju nacističkih zločina(c)a. Stoga ne čudi da je u jednom razgovoru rekla da žali što je taj pojam uopće “uvela” u javni prostor, jer da je znala kamo će je odvesti, sigurno je da bi dobro promislila o tomu budući se u prvi plan nametnuo sadržaj koji s cjelinom njene knjige zapravo i nije imao preveliki značaj. Walter Laqueur, američki povjesničar i politički analitičar je to prokomentirao: “Ne napadaju H. Arendt njeni oponenti i kritičari za ono što je rekla, već za ono, kako je to rekla”. Istina je, sarkazam, ironija pa i cinizam nikada nisu nedostajali u njenom

HANNAH ARENDT / IZVOR INTERNET

književnom pismu (kao i znanstvenom diskursu), međutim to je bila neka vrsta samoobrane, jer moralne teme koje je analizirala uvijek je iznosila u krajnje zaoštrenoformi; dijagnosticirajući naše

stoljeće mraka otvoreno je prstom upirala u osobe koje su olako odbijale o bilo čemu suditi naglašavajući kako se zapravo radi o neodgovornom izbjegavanju kritičkog govora o problemima i jasnog iznošenja

za što se zalažemo, kao i protiv čega smo. Svojedobno Tony Judt je dobro primijetio: “Hannah Arendt je u svom životu učinila mnoštvo malih grešaka koje joj kritičari nikada nisu oprostili, ali istodobno učinila je toliko toga dobrog kojim nas je zadužila i kako vrijeme bude prolazilo sve više će svjedočiti o njenoj intelektualnoj superiornosti i ljudskoj veličini”.

U svom monumentalnom djelu “The Originis of Totalitarianism”, pišući o antisemitizmu (razotkrivajući moderna društva čija je propast unaprijed oblikovana u tragediji židovskog naroda), imperijalizmu i rasizmu ona je “unosila rezove” u povijesnu fenomenologiju totalitarizma “kako ne bi bili dovedeni u vezu s prethodnim oblicima zla, jer bi u protivnom historijske analogije mogle zatamniti njihovu specifičnost”. H. Arendt je teorijski obradila razdoblje totalitarizma kao “mračnih” vremena (termin je posudila iz glasovite Brechtove pjesme “Potomstvu”), a u predgovoru knjige naslovljene “Ljudi u mračnim vremenima” (napisanim 1968. godine) objasnila je zašto se (za)bavila intelektualcima iz “čijeg su nesigurnog, treperavog, često slabog sjaja svojim životima i djelima...osvjetljavali vrijeme koje im je dano na zemlji”. Radi se naime o deset ogleđa o suvremenici, različitog naraštaja, uglavnom prve polovice 20. stoljeća (Rosa Luxemburg, Angelo Giuseppe Roncali, kasnije papa Ivan XXIII., Karl Jaspers, Isak Dinesen, u stvari barunica Karen Blixen, Herman Broch, Walter Benjamin, Bertold Brecht, Waldemar Gurian i Randal Jarell), uključujući i uvodni esej o Gottholdu Ephraimu Lessingu (1729. – 1781.), koji vremenski ne pripada spomenutom krugu, ali kojeg je mrak njegovog doba na poseban način obilježio, jer ga je upravo konflikt s društvom i vremenom 18. stoljeća uništio kao čovjeka, a uzvisio kao pisca. H. Arendt je smatrala njegov slučaj paradigmatiskim i na njegovom

je iskustvu pokušala jasnije aplicirati i prepoznati ideologiju zla u (su)mraku Trećeg Reicha.

“Ljudi u mračnim vremenima” fascinantna je knjiga koja na nov način osvjetljava riječi koje u “dobru i zlu mogu pokazati tko su i što mogu učiniti”, jer svekoliko zlo koje se rađalo tijekom naše epohe nije bilo svima podjednako vidljivo i uočljivo. Ili kako je to H. Arendt napisala: “Skrivale su ga ne stvari iz stvarnosti, već djelotvorno dvosmislen govor gotovo svih službenih predstavnika vlasti koji su bez prekida i uz mnoštvo domišljatih varijacija...ušutkiivali neugodne činjenice”. U stvari, to nadolazeće zlo prepoznavali

su samo malobrojni intelektualci i to sve do trenutka kada je katastrofa svladala sve i svakog, kada je istina na kraju bila ponižena i pretvorena u “neshvatljivu trivijalnost”. Zapravo, autorica govori o “svjetlu javnosti koje sve pomračuje”, ne otkriva ono što jest, već to što jest, svim silama nastoji skriti. A, osobe kojima se H. Arendt bavila, svaka na svoj način pokazale su kako i u najmračnijim vremenima čovjek ima ne samo pravo, već i dužnost “očekivati svjetlost”, ali ta uvjerenost dana je samo ljudima kojima je talent podario posebnu moć “shvatiti i osvijetliti mračno doba”. Međutim, sve se to izvodi na “nejasnoj pozadini”, na

“In politics, love is a stranger, and when it intrudes upon it nothing is being achieved except hypocrisy.”

- Hannah Arendt, from a 1962 letter to James Baldwin

HANNAH ARENDT / IZVOR INTERNET

kojoj su oslikani profili ličnosti o kojima je tako superiorno i znalački pisala H. Arendt, dokazujući ovim esejima zašto joj u povijesti novodobne kulture i civilizacije pripada osebujno mjesto. Od desetak spomenutih eseja teško je izdvojiti one najbolje; svaki je svojevrsan biser u niski njezina stvaralaštva, ali najsnažniji utisak na mene su ostavili tekstovi o Lessingu, Benjaminu i Brechtu, ali ne mogu ne primijetiti kako je vezivno tkivo koje učvršćuje cijelu arhitekturu ove knjige zapravo Franz Kafka i njegova slojevita rečenica koju je Hannah navodila pojašnjavajući zašto Lessinga smatra našim suvremenikom: “Teško je govoriti istinu, jer premda postoji samo jedna istina, ona je živa i stoga ima živo lice koje se mijenja”. Na neki način, Kafka je skriveni junak knjige “Ljudi u mračnim vremenima”, jer kada ga autorica i ne spominje izravno, njegova nas sjena prati kroz cjelinu teksta.

Polazeći od Lessingove antinomije o antagonizmu istine i ljudskosti, H. Arendt nam je željela približiti sukus konflikta naše epohe opterećene svim vrstama totalitarizma, odnosno pokazati zašto ljudi “njegove naravi” u takvom dobu zatvorenog i zatrovanog svijeta jednostavno nemaju prostor za široke manevre duha u skučenom prostoru povijesti. Lessing je u “budnoj pristranosti” odbacivao svaku pomisao da prihvati nečiju ideologiju, koja bi u ime nekakvih načela zabranjivala “mogućnost prijateljstva između dva ljudska bića”. Stoga se u Njemačkoj, smatra H. Arendt, nikada i nije mogla razviti simpatija za čovjeka “koji vrijedi više od svih svojih talenata” i čija je “veličina ležala u njegovoj individualnosti” (Friedrich Schlegel).

Istina može postojati samo u prostoru očovječenog diskursa, gdje svatko ima pravo, pa i dužnost slobodno iskazati “ono što sam smatra istinom”. Slične poruke, ustvrdila je H. Arendt, možemo pronaći i u Benjaminu kod kojeg se ele-

ment kulture možda najizrazitije vezao uz revolucionarnost i buntovništvo. On je vjerojatno bio najosebujniji marksist kojeg je taj pokret ikada oblikovao; iako mu je židovsko pitanje, kao i cijeloj njegovoj generaciji židovsko-njemačkih pisaca bilo izrazito važno, Benjamin je najjasnije uvide u probleme svoga doba iznašao u marksizmu “koji je podrazumijevao više od kritike postojećih društvenih i političkih uvjeta...uzimao je u obzir cjelinu političkih i duhovnih tradicija”. A, njegovo prijateljstvo s Brechtom bilo je jedinstveno po mnogo čemu, najviše po činjenici da je najveći njemački pjesnik svoga doba susreo svog najvažnijeg kritičara i kako su obojica bili svjesni te činjenice. Ne znamo, pisala je H. Arendt, kada je Benjamin otkrio “podudarnost svojih staromodnih stavova i stvarnosti svoga vremena”, ali čini se kako je to bilo u vrijeme “duhovnog dodira” s Kafkom koji mu je “pomogao” da u Brechtu otkrije “pjesnika najviše udomaćenog u ovom, 20. stoljeću”.

Za H. Arendt, Brechtova politička biografija (pripadnik izgubljene generacije, salonski komunist, disident, emigrant, angažirani intelektualac itd.) klasična je studija neizvjesnog odnosa između politike i poezije, pa se tako moglo i dogoditi da pjesnik iznimnih kvaliteta poput Brechta napiše ode posvećene Staljinu, iako se dobro zna koliko se gnušao terora i diktatora. Nesporno, Brecht je jedna od najsnažnijih pjesničkih i intelektualnih figura minulog stoljeća, ali sada, pisala je H. Arendt, kada mu je slava osigurana (jer je snagom vlastitih riječi preživio Staljinovu smrt, za razliku od onih koji su zauvijek nestali veličajući Hitlera), treba potražiti odgovore na neka važna pitanja, kako ta slava ne bi bila pogrešno shvaćena, naglašavajući pri tomu kako ne misli na njegovu “doktrinarnu i često smiješnu privrženost komunističkoj ideologiji”. Naime, Brechtove su stvaralačke

nevolje počele onda kada je svršetkom Drugog svjetskog rata, po povratku u komunističku Istočnu Njemačku prestao biti glas stvarnog čovjeka i jer ga je “nova” realnost toliko svladala da je na koncu izdao i samoga sebe. Međutim, treba mu odati priznanje za sve ono “drugo i veliko” što mu dugujemo, budući je svoj život i umjetnost založio na način kako je malo tko od pjesnika u povijesti književnosti to (u)činio. To ga je odvelo u pobjedu i poraz; srećom veliki pisci za svoje grijehe ne bivaju kažnjeni gubitkom talenta.

U “mračnim vremenima” pjesnikova je zadaća pokazati zašto “oči navikle na tamu teško prepoznaju svjetlost”, odnosno zašto je potrebno “iskovati riječi s kojima živimo”. Brechtov primjer pokazuje nam se paradigmatiskim, jer nikada svijet nije dobrodošlicom dočekivao svoje Prometeje, promicatelje kritičkog glasa, ali bez ljudi poput Brechta koji su posjedovali iskonsku moć “da učine da se stvari ovoga svijeta vide, osjete i žive u riječi”, ovaj bi svijet bio neljudski i siromašan do nepodnošljivosti. A boljim ga čine upravo ljudi poput Brechta, ali i Hannah Arendt.

HANNAH ARENDT LJUDI U MRAČNIM VREMENIMA/ IZVOR INTERNET

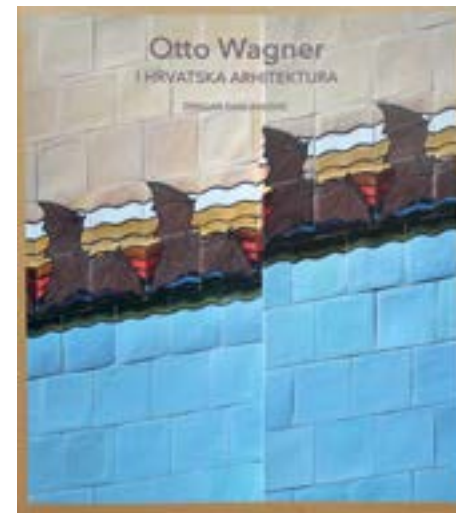
OTTO WAGNER I HRVATSKA ARHITEKTURA

PIŠE: NATAŠA BARAC

Dr. sc. Dragan Damjanović, redoviti profesor i predstojnik Katedre za moderne umjetnosti i vizualne komunikacije na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, čitateljima Ha-Kola dobro je poznat kao veliki stručnjak za sinagogalnu arhitekturu i umjetnost u Hrvatskoj.

Početkom srpnja hrvatskoj je javnosti predstavio predivnu djelo o velikom arhitektu Ottu Wagneru i njegovom doprinosu hrvatskoj arhitekturi (“Otto Wagner i hrvatska arhitektura”, izdavač Filozofski fakultet). Kako je u svom uvodu napisao sam autor, “arhitekti školovani na bečkoj Akademiji likovnih umjetnosti odigrali su ključnu ulogu u povijesti arhitekture druge polovine 19. i prvih desetljeća 20. stoljeća na području čitave Austro-Ugarske Monarhije pa tako i Hrvatske”.

Jedan od njih svakako je bio i Otto Wagner (Penzing kraj Beča, 18. srpnja 1841. – Beč, 11. travnja 1918.), koji se smatra jednim od najznačajnijih prvaka rane moderne u arhitekturi te prvim i najznačajnijim predstavnikom bečke secesije u arhitekturi. Otto Wagner, koji nije bio Židov, ostao je zapamćen i po tome što je u duhu historizma projektirao sinagogu u Budimpešti u ulici Rumbach.

NASLOVNICA KNJIGE

Razdoblje Austro-Ugarske Monarhije bilo je možda i svojevrsna preteča današnje globalizacije, pa je tako recimo bilo moguće da bečki arhitekt Otto Wagner u Beču realizira građevinu za investitora iz Hrvatske: Wagner je za Mavra (Moritz) Neumanna, koji je bio porijeklom iz ugledne židovske obitelji s varaždinskim i zagrebačkim korijenima, izgradio jedno od svojih najvažnijih ranih modernističkih ostvarenja: robnu kuću u poznatoj bečkoj ulici Kärtnerstrasse. O tome su tada s ponosom pisale i zagrebačke novine, a bečki je tisak zgradu robne kuće Neumann nazvao “jednom od znamenitosti grada”.

Zanimljiva je i Wagnerova suradnja sa zagrebačkom tvrtkom koja se ubrajala među najkvalitetnije tvornice namještaja na širem području tadašnje Monarhije.

Radilo se o tvrtki Bothe&Ehrmann, vlasnika Ferdinanda Bothea i Salamona Ehrmanna čija se trgovina nalazila u samom središtu Zagreba, na uglu Mesničke ulice i Ilice i iznimno je uspješno poslovala. Kako navodi Dragan Damjanović: “ostalo je posve nezamijećeno u hrvatskoj literaturi da su (Wagner i Bothe&Ehrmann) radili na opremanju svakako najvažnije Wagnerove realizacije — zgrade bečke Poštanske štedionice”.

Dragan Damjanović posebnu pozornost daje i Wagnerovim učenicima koji su živjeli i radili u Hrvatskoj, Vjekoslavu Bastlu i Viktoru Kovačiću. Viktor Bastl radio je za poznati arhitektonski atelijer Hönigsberg & Deutsch, koji je na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće bio jedan od vodećih suvremeno ustrojenih zagrebačkih atelijera.

I Wagnerovi učenici zaslužni su za neke od arhitektonskih bisera Zagreba, poput kuće koju je Vjekoslav Bastl na Trgu bana Jelačića izgradio za Eugena Viktora Feller, bogatog židovskog ljekarnika koji je osmislio i proizvodio Elsa-fluid, kojim je stekao ogromno bogatstvo.

Dragan Damjanović donosi zanimljive priče o zgradama koje su postale svojevrsni simbol Zagreba a pored kojih često prolazimo bez da im posvetimo dovoljno pozornosti. Čitateljima ove predivne knjige knjige o Otto Wagneru i njegovim učenicima autor će tako otkriti neke nove povijesne priče koje moramo sačuvati u sjećanju.